

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Remissvar på Ds 2013:55 Skärpt straff för mord

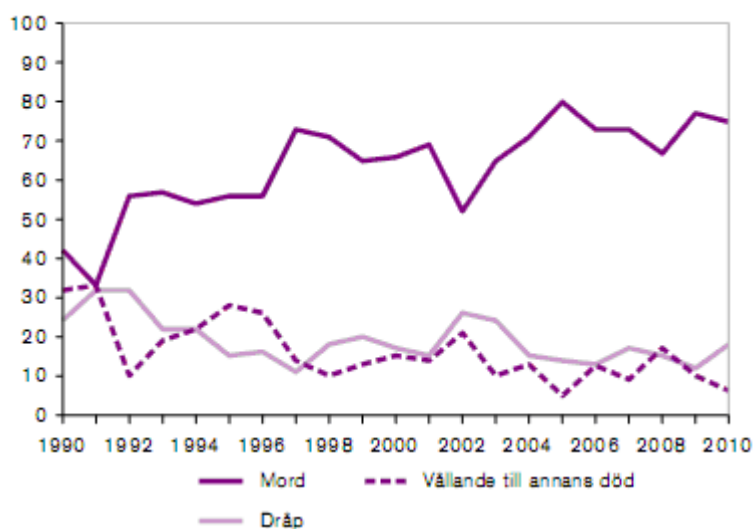
Justitiedepartementet föreslår i Ds 2013:55 att straffet för mord skärps genom att fängelse på livstid bör kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare (s. 73) och utgöra ett normalstraff (s. 7). Som huvudskäl för förslaget anges att synen på allvarliga våldsbrott har förändrats och att samhällets reaktion – där livstidsstraffet fyller en viktig funktion som det yttersta fördömandet – inte fullt återspeglar allvaret i brottsligheten.

I vårt remissvar beskriver vi först hur domstolarnas reaktion på mord har utvecklats. Därefter jämför vi utvecklingen med departementets syn. Granskningen avslutas med ett ställningstagande om det finns tillräckliga skäl som motiverar den föreslagna straffskärpningen.

1. Mordutvecklingen enligt olika kriminalstatistiska källor

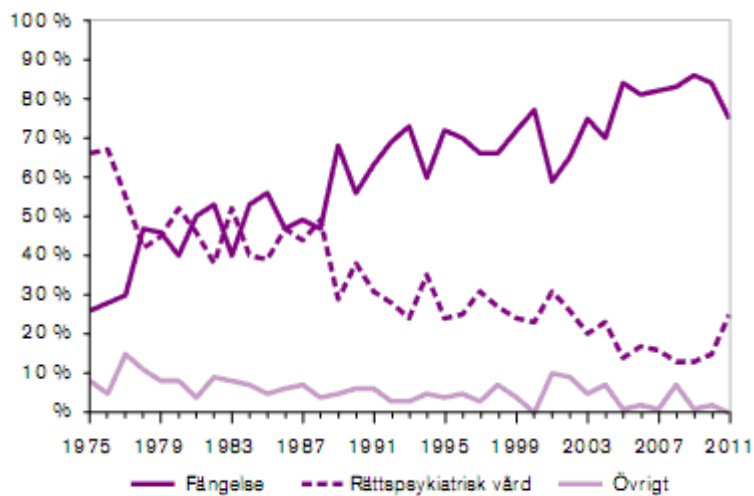
Genomgången beskriver utveckling av (a) hur rubriceringen av dödligt våld har utvecklats; (b) påföljdsvalet; (c) längden av det tidsbestämda straffet för mord; (d) antalet livstidsdomar; samt (e) benådningspraxis m.m. – allt för att utröna om rättspraxis har ändrats i takt med antagandet att synen på allvarliga våldsbrott förändrats.

(a) Domstolarna rubricerar fler fall som mord, färre som dråp resp. vållande till annans död.

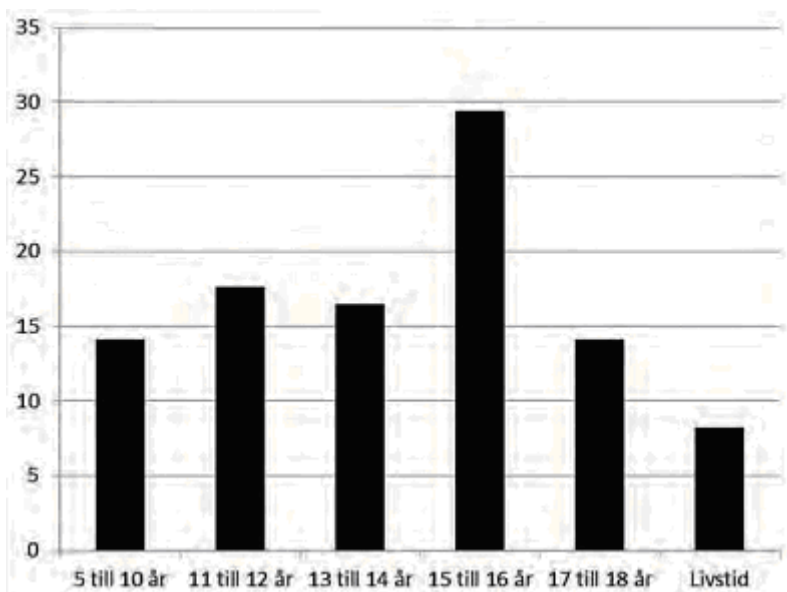
Figur 1. Andelen fall av dödligt våld fördelat på brottsrubricering vid lagföreläggningen åren 1990-2010. Procent. *Källa:* Brå Rapport 2012:13, s. 61.

(b) Domstolarna dömer fler till fängelse, färre till rättspsykiatrisk vård.

Figur 2. Andelen gärningspersoner lagförda för mord och dråp (inklusive försök) som fått olika typer av påföljder, åren 1975-2011. Procent.
Källa: Brå Rapport 2012:13, s. 62.

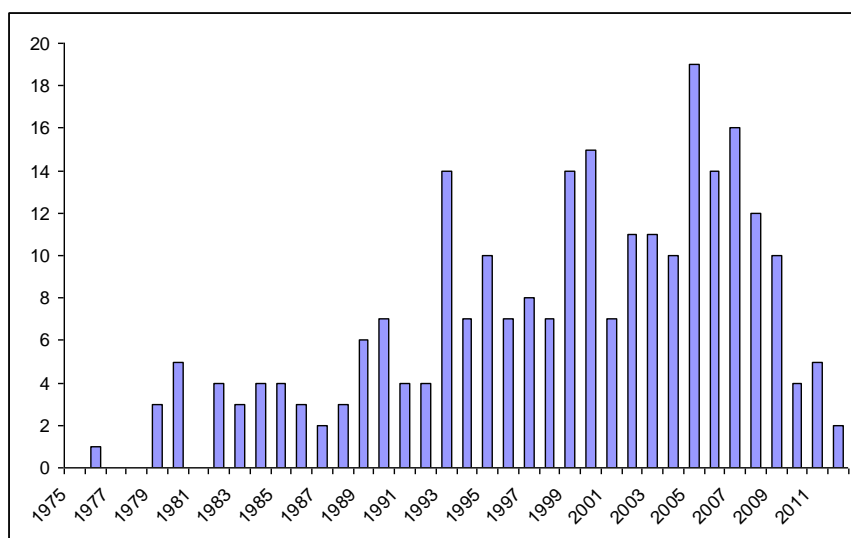
(c) Domstolarna har höjt längden för det tidsbestämda straffet för mord.

Figur 3. Utdömda fängelsestider för mord begångna från och med 1 juli 2009 till och med 2011 (andel av fängelsedömda). *Källa:* Ds 2013:55, s. 67.

Fram till lagändringen år 2009 var straffet för mord 10 års fängelse (eller livstid). Utvecklingen av strafftiden efter lagändringen har inneburit att typstraffet har höjts till 15 och 16 år (på en skala mellan 10 och 18 år).

(d) Domstolarna dömer fler till livstids fängelse.

Figur 4. Antal nytilkomna livstidsfångar, åren 1976-2012.

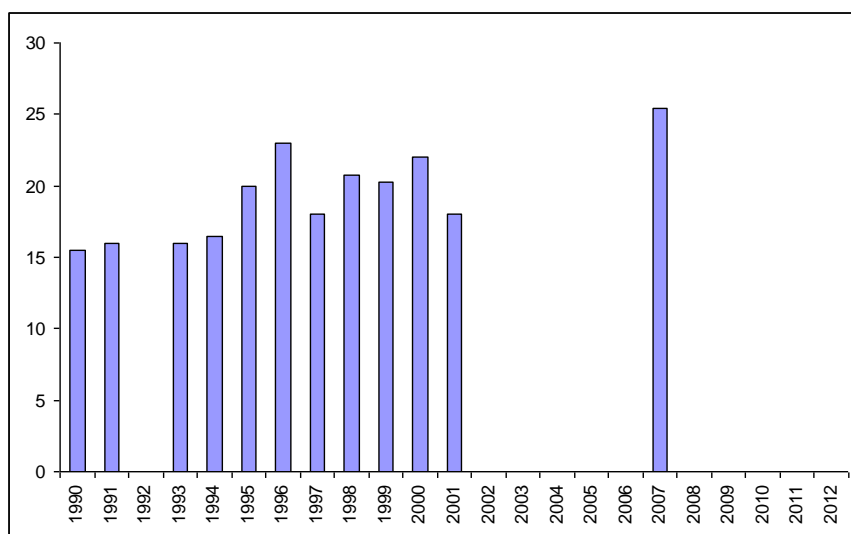
Källa: Kriminalvården.

Diagram 4 bygger i brist på bättre data om lagakraftvunna livstidsdomar på statistik från Kriminalvården om nytilkomna livstidsfångar. Genom att serien är betydligt längre än den som presenteras i utredningen (s. 66) framkommer en annan bild av livstidsstraffets utveckling. Det visar sig nu att antalet livstidsdomar har mer än trefaldigats från 1980-talet fram till Högsta domstolens avgörande 2007.

Det skulle kunna hävdas att ökningen av antalet nytilkomna livstidsfångar är en effekt av minskningen av rättspsykiatrisk vård. Detta gäller antagligen för enstaka fall. En närmare jämförelse med figur 2 visar dock att det inte finns något enkelt samband. Trots att andelen domar till rättspsykiatrisk vård faller från 2/3 till knappt hälften från slutet av 1970-talet och tio år framåt är antalet livstidsdomar mycket litet. Den markanta ökningen av livstidsdomar under 1990-talet svarar omvänt inte mot någon närmare minskning av andelen rättspsykiatriska domar under samma period.

Det kan här även påpekas att Straffnivåutredningen i *Straffskalan för mord* (SOU 2007:90) konstaterar (s. 116) att så många som 90 procent av dem som faktiskt befunnits skyldiga till dödligt våld kan lida av någon form av psykisk sjukdom eller störning. Den markanta ökning av antalet livstidsdomar som skett fram till 2007 innebär alltså att ett ökat antal personer som lider av psykisk sjukdom eller störning dömts till livstid.

(e) Det tidsbestämde straffet efter omvandling av livstidsdomen har blivit längre.

Figur 5. Genomsnittlig längd (antal år) på omvandlade livstidsdomar, åren 1990-2001 och 2007. *Källa:* SOU 2002:26, Bilaga 3 och Örnemark Hansen (2008:207).

Diagram 5 beskriver strafftiden som har bestämts efter att livstidsdomen förvandlats till ett tidsbestämt straff. Fram till 2001 avser uppgifterna Justitiedepartementets nådepraxis; år 2007 Örebro tingsrätts praxis. Mer aktuella uppgifter har inte varit tillgängliga. Utvecklingen innebär en ökning från genomsnittligt 15 år i början av 1990-talet till 25 år år 2007. Under 1990-talet var det för övrigt fortfarande möjligt att bli frigiven efter halva strafftiden.

Sammanfattning

Utvecklingen är entydig. Domstolarna (och Justitiedepartementets nådepraxis) har skärpt synen på mord: fler fall rubriceras som mord, fler personer döms till fängelse istället för till rättspsykiatrisk vård, fler döms till livstidsfängelse och både den bestämda tiden och den förvandlade tiden har blivit längre. Det finns inget i litteraturen som tyder på att det dödliga våldet eller mordbrottsligheten i motsvarande grad skulle ha blivit grövre (SOU 2008:85, s. 258).

2. Bedömning av Justitiedepartementets argumentation

Justitiedepartementet anser att ”det faktum att livstidsstraffet kommit att användas i en ytterst begränsad utsträckning får anses mindre väl stämma överens med den strängare synen på allvarliga våldsbrott.” (p.71)

En samlad bedömning av utvecklingen ger vid handen att synen på dödligt våld generellt har skärpts under de gångna 20 åren (se avsnitt 1. ovan). Justitiedepartementet tycks dock anse att dessa skärpningar inte är tillräckliga så länge de inte också uttrycker sig i ett ökat antalet livstidsdomar. Frågan är alltså om antagandet om en allmänt strängare syn på allvarliga våldsbrott med nödvändighet också måste leda till ett ökat antal livstidsdomar.

2.1 Avståndstagandet mot mordets förkastlighet är föga variabel och talar mot behovet av straffskärpningar

Justitiedepartementet utgår ifrån att de allvarliga våldsbrotten idag uppfattas utgöra ett större hot mot enskilda än tidigare (p. 69) och därför värderas som mer förkastliga. Det finns

emellertid inga empiriska belägg för att 'allmänheten' för den skull kräver strängare straff. Allmänheten i såväl Sverige som övriga nordiska länder anser inte att domstolarna utdömer för milda straff för allvarliga våldsbrott utan snarare att de är för stränga (Jerre & Tham 2010; Balvig m. fl. 2010).

Därutöver skiljer sig mord principiellt från övriga allvarliga våldsbrott genom att det är det *allvarligaste* våldsbrottet. Det är inte sannolikt att människors inställning när det gäller mordets förkastlighet skulle ha förändrats under senare år eller ens senare decennier. Mord är det finala brottet. Avståndstagandet är i princip totalt och knappast variabelt. När dödsstraffet avskaffades i Sverige 1921 (i fredstid) och 1973 (i krigstid) var detta således *inte* ett uttryck för att samhällets syn skulle ha ändrats i en mindre avståndstagande riktning. Likaledes är det inte sannolikt (jfr avsnittet "Ordningen i övriga Norden", s. 45-59) att Island och Norge som *inte* tillämpar livstidsstraffet skulle ha en mindre fördömande syn på mord än Danmark, Sverige och Finland som tillämpar livstidsstraffet. Inte heller är det sannolikt att synen i Danmark är *mindre* avståndstagande än i Sverige och Finland som använder (eller har använt) livstidsstraffet i större utsträckning än Danmark.

2.2 Proportionalitetsprincipens giltighet talar principiellt mot ökad användning av livstidsstraffet

Proportionalitetsprincipen innebär att straffen ska motsvara brottens svårhetsgrad. Proportionalitet är en grundprincip i den rättsstatliga och rättvisa straffrätten. Kriminalstatistiken visar att den samlade brottsligheten över lag och enskilda brottstyper inom sig är skevt fördelade. Detta betyder att ringare brott är vanligare än grova brott och en sådan fördelning gäller även för mord (till exempel är mord av en person avsevärt vanligare än ett dubbelmord och dubbelmord är vanligare än trippelmord osv.).

Givet denna skeva fördelning av mordbrottsligheten bör livstidsstraffet – om proportionalitetsprincipen ska styra – vara förbehållet de allra grövsta fallen som samtidigt också är de minst frekventa (se Appendix för en närmare illustration). Högsta domstolens avgörande år 2007 innebar följdriktigt att domstolen satte stopp för en utveckling som sedan 1990-talet gått i en oproportionerligt sträng riktning. Olyckligtvis finns denna utveckling inte beskriven i avsnittet "Statistiska uppgifter om dödligt våld och praxis avseende mord" (s. 61-67).

Det kan också anmärkas att den straffpraxis som utvecklats efter 1 juli 2009 (se Figur 3 ovan) tycks stå i strid med proportionalitetsprincipen: andelen straff mellan 11 och 14 år ligger för lågt medan andelen straff mellan 15 år och 16 år ligger för högt. Detta under förutsättningen att utfallet i figuren inte bygger på en mängd otypiska fall som får genomslag på grund av att underlaget avser ett för litet antal domar.

2.3 Livstidsstraffet är ett tidsbestämt straff och bör därför användas i sista hand

Mot en ökad användning av livstidsstraffet talar också att det är ett tidsbestämt straff. Förutsebarhet utgör en annan grundläggande princip i rättsstatlig lagstiftning. Detta var också skälet varför internering och ungdomsfängelse (andra tidsbestämda straff) avskaffades i Sverige i början av 1980-talet och att slutna ungdomsvård, som år 1999 kom att ersätta ungdomsfängelse, konstruerades som ett tidsbestämt straff (t.o.m. utan möjlighet till villkorlig frigivning). Livstidsstraffet är således det sista tidsbestämda straffet i Sverige: den faktiska strafftiden bestäms tidigast 10 år eller ännu senare efter det ursprungliga domslutet.

Att det tidsbestämda livstidsstraffet först senare omvandlas till ett tidsbestämt straff innebär att domstolarna inte kan fastställa brottets exakta straffvärde. Utredningen framhåller detta

problem men bortser därefter från det (s. 74 f.). Därutöver kan det inte uteslutas att det senare omvandlingsbeslutet påverkas av värderingar som inte gällde vid tiden för den ursprungliga domen. I fall värderingar utvecklas i skärpande riktning (som skett under 1990- och 2000-talen), kan situationen i viss mån liknas vid den förbjudna 'reformatio in pejus', dvs. ändringar i efterhand till den dömdes nackdel.

Till detta kommer att omvandlingsbeslutet även ska omfatta hänsyn som inte har med straffvärdet att göra: uppförande under anstaltstiden och medverkan i sin egen rehabilitering. De facto blandas mordgärningens klandervärdhet med mordfångens senare uppförande under straffverkställigheten, vilket ger omvandlingsbeslutet delvis karaktären av ett administrativt beslut.

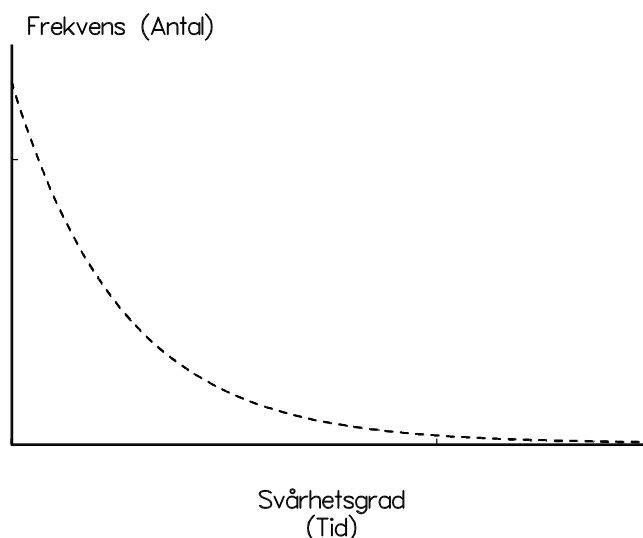
3. Slutsats

Mot bakgrund av ovan anförda skäl anser Kriminologiska institutionen att Justitiedepartementets förslag inte bör leda till de föreslagna lagändringarna.

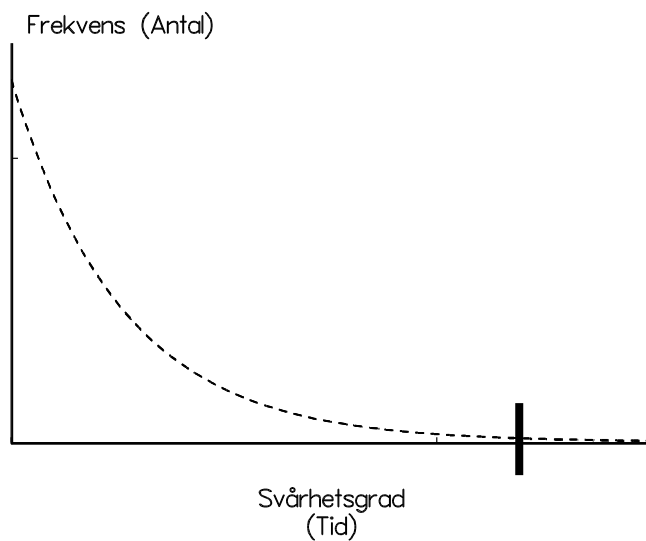
Appendix: Proportionalitetsprincipen och livstidsstraffet i empirisk belysning

Figuren nedan beskriver schematiskt hur mordbrottsligheten fördelar sig enligt svårhetsgraden. Ju allvarligare desto mindre frekvent är mordgärningarna. Det bör påpekas att lutningen i figuren är elastisk. Den kan vara brantare eller plattare beroende på hur grova mordgärningarna faktiskt är och hur klandervärda domstolarna bedömer dessa gärningar. Man inser dock snabbt att elasticiteten nästan uteslutande avser den vänstra delen av fördelningen och inte den högra som omfattar de mest klandervärda brotten.

Samtidigt beskriver figuren på ett idealtypiskt sätt hur strafftiden ska fördela sig när proportionalitetsprincipen gäller fullt ut.

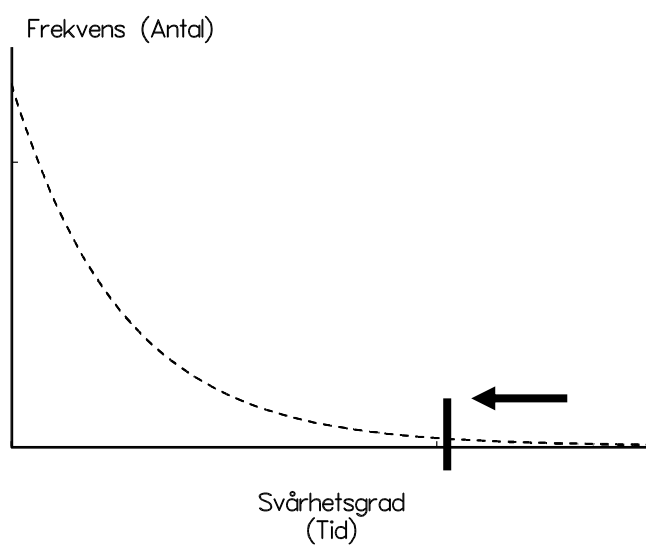

Svensk lagstiftning gör emellertid ett avsteg från proportionalitetsprincipen genom att den stadgar livstidsfängelse. Proportionaliteten trunkeras då i den högre delen av fördelningen och ersätts med ett tidsbestämt straff. Detta åskådliggörs i nästa figur.

I praktiken förs dock proportionaliteten in igen bakvägen när livstidsstraffet efter tidigast 10 år ska omvandlas till ett tidsbestämt straff.

I Justitiedepartementets förslag ska gränsen för livstidsstraffets användning flyttas ytterligare till vänster, vilket innebär att avsteget från proportionalitetsprincipen blir ännu större. Ju fler som döms till livstid, desto fler ges ett straff som inte tar hänsyn till straffvärdet i det enskilda fallet.

Referenser

Balvig, Flemming, Gunnlaugsson, Helgi, Jerre, Kristina, Olausen, Leif Petter & Tham, Henrik (2010). "Den nordiske retsbevidsthedsundersøgelse." *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 97(3), 232-250.

Brå Rapport 2012:13. *Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2001*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Ds 2013:55. *Skärpt straff för mord*. Stockholm: Fritzes.

Jerre, Kristina & Tham, Henrik (2012). *Svenskarnas syn på straff*. Rapport 2010:1. Kriminologiska institutionen. Stockholm. Stockholms universitet.

SOU 2002:26. *Frigivning från livstidsstraff*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2007:90. *Straffskalan för mord*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2008:85. *Straff i proportion till brottets allvar*. Stockholm: Fritzes.

Örnemark Hansen, Helén (2008). "En domare dömer – en annan bedömer." I: Thomas Elholm m.fl. (red.), *Ikke kun straf*. Festschrift til Vagn Greve, s. 201-210. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Remissvaret har sammanställts av professorerna emeriti Hanns von Hofer och Henrik Tham.

Beslut om detta remissvar har fattats av styrelsen för Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet den 16 oktober 2013.

Tove Pettersson
Prefekt